

מעדני שבת

פרשת מקץ תשפ"ג

גליון שכ"ה

— מעדנים על הפרשה בהלכה ובאגדה —

נערך בס"ד ע"י מתתיהו אליהו הכהן זילביגר

פת עכו"ם

והרמב"ם (מאכ"א י"ז י"ב) כתב יש מקומות שמקילין בדבר ולוקחין פת הנחתום העכו"ם במקום שאין שם נחתום ישראל ובשדה מפני שהוא שעת הדחק, אבל פת בעלי בתים אין שם מי שמורה בה להקל.

השו"ע מתיר פת פלטר ישראל כשאין שם פלטר גוי ואינו מחלק בין שדה ועיר משמע כהרשב"א. הרמ"א מביא שיש שמתירים פת פלטר אפי' במקום שפת ישראל מצוי. דס"ל שלא נתפשט האיסור בכל המקומות וממילא הכל מותר, הש"ך כתב שלפי זה גם פת בעה"ב מותר.

בסעי' ח' כותב השו"ע י"א דבמקום שאין פלטר מצוי כלל מותר אפי' של בעלי הבתים. והרמ"א מוסיף שכן נוהגין. וקשה איך כתב השו"ע שיש מתירין הא בתחילת הסימן הוא כתב לשון הרמב"ם שאין שום היתר לפת בעה"ב. הערוך השלחן כתב שבתחילת הסימן הוא מדבר באופן שיש שם פלטר ובזה אין שום היתר לקנות מבעל הבית, אבל כאן הוא מדבר באופן שאין שם שום פלטר.

החכמת אדם (ס"ה י"א) כתב לקח פת במקום שלא היה פת ישראל ואחר כך הביאו לשם פת ישראל מותר, ואם הביא עמו פת שלקח ממקום שאין פת ישראל מצוי ואוכלין שם פת של עכו"ם ובא למקום שנוהגין איסור ויש שם פת ישראל אסור.

עוד כתב השו"ע (בסעיף ה') ש"א כשיש פלטר ישראל ופלטר עכו"ם ושלהם עושה פת יפה ממנו או ממין שאין אצל פלטר ישראל מותר לקנות מפלטר שלהם במקום שנהגו היתר בפת פלטר דזה נחשב כליכא פלטר ישראל.

הרמ"א כתב אם נתערבה פת עכו"ם בשאר מאכל, בטל ברוב, בין בלח בין ביבש. אבל אסור לערב כדי לאכול, וכן מי שנזהר מפת עכו"ם מותר לאכול בקערה עם מי שאינו נזהר ממנו, אע"פ שטעם פת עכו"ם מתערב בפת ישראל.

השו"ע (ט"ז) כתב מי שנזהר מפת עכו"ם ואוכל עם אחרים שאינן נזהרין, מותר לאכול עמהם משום איבה וקטטה. השו"ע (או"ח קס"ח ה') כתב פת עכו"ם (של פלטר) נקייה ופת קיבר של ישראל, אם הוא נזהר מסלק פת נקי של עכו"ם מעל השלחן עד לאחר ברכת המוציא. ואם הבעל הבית נזהר מפת עכו"ם וישראל שאינו נזהר אוכל עמו, כיון דמצוה מוטלת על בעל הבית, יבצע מן פת עכו"ם היפה, וכיון שהותר לבצוע הותר לכל הסעודה.

השו"ע כתב י"א שהנזהר מפת עכו"ם והוא בדרך, אם יש פת של ישראל עד ד' מילין ימתין, אבל כשאין פת ישראל תוך ד' מילין מותר לו לאכול פת פלטר. הרמ"א כתב דנוהגין להקל לאכול בדרך גם תוך ד' מילין.

השו"ע (תר"ג א') כתב אף מי שאינו נזהר מפת עכו"ם בעשרת ימי תשובה צריך לזוהר. הרמ"ב מפרש דהיינו שלא יאכל אפילו מפת פלטר של גוי, ואם אינו יכול לאפות בעצמו יכשיר את התנור שאופין בו העכו"ם שישליך ישראל בתוך התנור קיסם אחד ואפילו נפח ע"י מפוח או בפיו מהני, ומ"מ ההולך בדרך ואין פת ישראל עד יתור מד' מילין מותר לו לאכול פת פלטר של עכו"ם בעש"ת כמו שמותר כל השנה, דלא קבילו עליהו להחמיר בעשרה ימים יותר ממי שנזהר כל השנה.

כתיב (מג, לא) 'ויאמר שימו לחם כו' וישתו וישכרו עמו'. החזקוני כתב שמה ששתו י"ן עמו הוא משום שעדיין לא גזרו על סתם יינם. לכא' בזה יש גם ליישב איך אכלו לחם אצל יוסף ולא חששו לפת עכו"ם.

איתא בגמ' (עבודה זרה ל"ה:) שחז"ל גזרו על פת עכו"ם משום חתנות, כי הוא מושך לב האדם ואם יתקרב אליהם יבא להתחתן בם. אבל אינו אסור מטעם שנאפה בכלים שלהם כי סתם כליהם אינן בני יומן, ומדובר בפת שאין בו חשש תערובת איסור.

וגזירת פת עכו"ם היא גזירה נפרדת ואינה משום ביטול עכו"ם. תוס' (ע"ז ל"ז:) ס"ל שתחילה גזרו על ביטול עכו"ם ולא כללו בו פת משום דלא שייך ביה חתנות כ"כ ורק לאחר זמן גזרו על פת. הריטב"א מפרש שבתחילה לא גזרו על הפת מפני חיי נפש. הרמב"ן (ל"ה:) חולק וס"ל שתחילה גזרו על פת דשכיח בו חשש חתנות כי הוא חיי נפש והכל צריכין לו ושוב גזרו על ביטול עכו"ם.

כיון שהיא גזירה נפרדת אין כאן ההיתר שאינו עולה על שלחן מלכים ומ"מ יש בה קולות שאין בביטול עכו"ם. השו"ע (יו"ד קי"ב א') כתב שלא אסרו אלא פת של חמשת מיני דגן אבל פת של קטניות ושל אורז ודוחן, אינו בכלל פת סתם שאסרו. הרמ"א (סעי' ו') כתב דמיני מתיקה שקורין לעקי"ך הם בכלל פת.

איתא בגמ' (ע"ז ל"ה:) א"ר חלבו אפי' למ"ד פלטר עכו"ם מותר לא אמרן אלא דליכא פלטר ישראל אבל במקום דאיכא פלטר ישראל לא ורבי יוחנן אמר אפי' למ"ד פלטר עכו"ם מותר ה"מ בשדה אבל בעיר לא משום חתנות.

ונחלקו הראשונים אי ר' יוחנן בא להחמיר שמה שהתירו במקום שאין פלטר ישראל הוא רק בשדה ולא בעיר או ר"י בא להוסיף שאע"פ שבעיר ההיתר הוא דוקא כשאין פלטר ישראל אפי' הכי בשדה הוא מותר גם שיש פלטר ישראל בעיר, ולא מטרחינן ליה לילך מהשדה לתוך העיר. השו"ע (סעי' ב') כתב דלא מקרי פת בעל הבית אלא אם עשאו לבני ביתו, אבל עשאו למכור מיקרי פלטר אע"פ שאין דרכו בכך. וכן פלטר שעשאו לעצמו מקרי בעל הבית. ועוד שפת בעל הבית אסורה לעולם אפילו קנאה פלטר ממנו, ושל פלטר מותרת לעולם, אפי' קנאה בעה"ב ממנו, כי תלוי מי שהיה לו בשעת אפייה.

טעם להתיר פת עכו"ם איתא בירושלמי (שבת א' ד') במקום שאין פת ישראל מצויה בדין היה שתהא פת עכו"ם אסורה, ועימעמו עליה, והתירוה מפני חיי נפש.

עוד כתבו תוס' (ע"ז ל"ה:) שמוכח מדברי הגמ' שלא פשט איסור פת עכו"ם בכל המקומות, ומכאן סמכו לאכול פת עכו"ם כיון שלא פשט איסורו בכל ישראל ואין גוזרין גזרה על הצבור אלא א"כ רוב הצבור יכולין לעמוד בו, ועוד טעם כתבו תוס' להתיר משום דאמר' בגמ' (ל"ז.) בימינו תתיר אף את הפת ולא הניח להתיר משום דהוו קרו ליה ב"ד שריא ואחריו באו ב"ד אחר שהתירוהו.

מכח זה ס"ל לתוס' והרא"ש שאפי' פת בעל הבית מותר. הרשב"א מתיר פת פלטר כשאין שם פלטר ישראל אפי' בעיר. אבל פת בעל הבית אסור בכל אופן.

השפת אמת (תרל"א) כתב שמהחלום של פרעה על שני השובע והרעב יש ללמוד להכין את עצמו בימים הטובים שנתגלה הקדושה בהם, לקבוע הארות בלב היטב כדי להיות על ימי הרע כשהקדושה נסתרת, כי קודם כל נסיון יש הארה איך ללמוד על אח"כ. ובזה מובן הקשר בין הקריאה של פ' מקץ וימי חנוכה שבא ללמדנו בחנוכה שאדם יכניס לתוך עצמו את האורות של הימים לצורך הימים הבאים אח"כ, וכגון יש לקחת עמו כח ההתחדשות בתורה ומצות.

תחילה כתיב (מב, ז) 'ויאמרו מארץ כנען לשבר אכל', ושוב כתיב (בפסוק כה) 'ויצו יוסף וימלאו את כליהם בר', וכן כמה פעמים בפרשה כתיב 'אכל' וכמה פעמים כתיב 'בר'. המשך חכמה מבאר 'אוכל' נקרא את אשר נתמרח בכרי, 'בר' הוא התבואה כשהיא בשבלים, וכמו שאמרו חז"ל 'אי אפשר לבר בלי תבן'. לכן כתיב לעיל (מא, מח) 'ויקבוץ את כל אוכל שבע שנים אשר היו בארץ מצרים ויתן אוכל בערים' וזה אשר נתמרח בכרי ונדגן. וגם כתיב שם 'ויצבור בר כחול הים' וזה אשר לא נתמרח.

לכן אמרו השבטים 'לשבור אוכל' כי הלקוח משנתמרח פטור ממעשר, ובפרט שהיה של ארץ מצרים שהוא חוצה לארץ, אבל תבואה מחו"ל הבא לארץ טרם שנתמרח חייב במעשרות, לכן רצו ליקח 'אוכל' היינו מה שכבר נתמרח. אבל יוסף אמר לתת להם בר היינו מה שלא נתמרח, כדי שיצטרכו לעשר ויומעט מזונותיהם וימהרו לשוב. ובזה גם מובן למה בפעם השנית כתיב (מד, א) 'מלא את אמתחות האנשים אוכל' דכיון שציוה להחזירם מן הדרך לא רצה לשנות ממה שביקשו.

חנוכה

המור וקציעה (סי' תרע"ב) מחדש שבנר חנוכה ברכתה מעכבת, לפי שכל עיקרה לפרסומי ניסא, וכי מדליק בלא ברכה לא מידי עביד, דהרואה סבר לצרכו הוא דמדליק, ולא מינכרא מילתא כלל דלשם מצוה קעביד, והיינו טעמא דמברכינן עלה בבית הכנסת אף על פי שאין החיוב מדין התלמוד, והיה די להדליק בבית הכנסת בלא ברכה, דהא נמי לספיקא דמיא ואעפ"כ לא חששו לברכה שאינה צריכה מספק, כי חשבוה צורך המצוה לעשותה כהוגן, שאם ידליקוהו בלא ברכה, אין בו פרסום הנס, שיהיו סבורים שהדליקו נרות לצורך בית הכנסת.

עוד מצאתי בענין הברכה כתוב בקב הישר (פרק צו) שיכוין היטיב בברכות של הדלקת הנרות לאומרם מתוך שמחה באשר המצוה היא חביבה בשעתה לזמן פעם אחת בשנה, ולכבוד המלאכים קדישין הבאים להבית בשביל מצוה זו. וכתב שם עוד שבברכה ראשונה של נר חנוכה יש "ג תיבות, וצריך לכוין שהן מעוררים "ג מדות רחמים, וכן יש "ג תיבות בברכה שניה שהן מעוררים "ג מדות רחמים, ושתייהן יחד הן כ"ו תיבות כנגד שם המפורש. עוד כתב שם שמלאכי עליון שרפים ואופנים באים לבית כל יהודי ומביטים בעבודת קדשו בהדלקת הנרות, ועונים 'אמן' על ברכתו.

הקדושת לוי (קדושה חמישית) כתב שבחנוכה מוציאין שני ספרי תורה בחול (דהינו בראש חודש) ובכל השנה אין מוציאין בחול שני ספרי תורה, דהואיל ומלכות הרשעה רצו לעקור את התורה הקדושה, וישראל באותו הדור מסרו נפשם על התורה והמצוה, והראה הקב"ה אהבה וחיבה לישראל, לכן מוציאין אפי' בחול שני ספרי תורה ולפעמים בשבת חנוכה ג' ס"ת, להראות שהחיבה של חנוכה היה תורה.